

УДК 821.161.2:101.1'159.99

ЛУКЬЯНЕНКО Д. В.

**РОМАН «ГУДЗИК» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО:
СПРОБА ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ПОТРАКТУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ ДРАМИ**

У статті запропоновано аналіз роману «Гудзик» І. Роздобудько у психологічному аспекті. Обґрунтовано філософське потрактування актуальних питань свободи і віри.

Ключові слова: психологічна драма, жіночий роман, лавстори, «філософія життя», обрамлення.

Сьогоднішнє розмаїття постмодерної літератури вже тривалий час поділяється на високу й низьку (масову) книгу, потребує іншого підходу до класифікації. Одним із таких критеріїв стає якість, адже висока, на перший погляд, а значить інтелектуальна, література буває іноді просто переобтяженою модними словами, частіше транслітерованими з англійської. Щодо літератури масової – збочення й брутальна лайка ще зустрічаються на сторінках деяких творів. Разом з тим на книжкових полицях є літературні пропозиції, що займають проміжкове становище – так би мовити, середню полицю. З-поміж них варто звернути увагу на роман «Гудзик» Ірен Роздобудько, написаний ще у 2005-му й того ж року відзначений першою премією конкурсу «Коронація слова».

Загалом аналізований твір можна вважати успішним романом. Цьому знаходимо такі підтвердження: 2008 рік – переклад російською мовою, російськомовна екранізація режисера Володимира Тихого й приз за найкращий кіносценарій на фестивалі в Чорногорії; 2012 рік – переклад англійською мовою («The Lost Button»). Водночас від часу публікації його до сьогодні «Гудзик» обговорювався й рецензувався лише в Інтернет-виданнях («Сучасна українська книгосфера»; «Сумно» – спільнота блогів

про культуру тощо), результатом чого є діаметрально протилежні погляди на роман І. Роздобудько. «Про цю книгу хочу сказати зовсім небагато. Бо говорити майже нічого. Фантасмагорично. Неправдоподібно. Жалюгідно. (...) Як для головного редактора жіночої періодики «Караван історій. Україна», то роман цілком пристойний. Просто я не потрапляю в цільову аудиторію подібних опусів, тому вони залишаються для мене чимось на штиб макулатури, яку завжди можна знайти на столику у прийомній і погортати, очікуючи своєї черги до стоматолога», – пише на сайті www.livelib.ru читач із нікнеймом Diakovych [2]. Власний погляд у «Поетичних майстернях» пропонує Володимир Градиський: «А ви знаєте, що існують люди, яким не потрібні слава, гроші, розкоші? Їм треба лише, щоб їх любили. Любили і не зраджували. Такі собі невеличкі горобчики, яких приручили, нагодували, напоїли, обігріли. Невже у когось підніметься рука образити свого прирученого горобчика? (...) Чи можна повернути час та не дати відбутись деяким подіям? Ефект метелика? Ні – ефект гудзика. ... Хто вона? Лілу? П'ятий елемент? Беззахисна але могутня? Могутня перед фізичним болем та побутовими незручностями. Беззахисна перед зрадою» [1].

Отже, метою пропонованої статті є з'ясування складових філософії і психології сучасної людини будня, зведених до найголовніших аспектів – свободи, віри й щастя – в авторському осмисленні Ірен Роздобудько на матеріалі роману «Гудзик».

Пропоновану книгу авторка розподіляє на дві книги й епілог, у яких події представлено під різним кутом зору – з позиції головних персонажів. Ірен Роздобудько розгортає сюжетну лінію, не переобтяжену подіями, проте сповнену глибоких філософствувань. Денис Северин, Єлизавета Тенецька і її донька Ліка – «трикутне коло» головних героїв «Гудзика», що наприкінці твору стає «квадратним колом», коли з'являється американець Джошуа Маклейн. «Трикутна» асоціація виникає у зв'язку із прокладеною

любовною сюжетною лінією, яку точніше можна визначити як напівлюбовна, адже ні справжнього кохання, ні шаленої пристрасті хоча б між двома точками згаданого трикутника/квадрата немає.

Події починаються ще 1977 року, коли син заможних батьків Денис, щойно вступивши на сценарне відділення кінофакультету, «поїхав трохи відпочити в гори, на туристичну базу біля Карпат». Саме там він випадково зустрів старшу за нього на десять років режисерку Єлизавету Тенецьку, провівши з якою одну-єдину ніч пристрасті, закохався на все подальше життя. Навчання в інституті, зрозуміло, не склалося, бо Ліза виявилася куратором 18-річного юнака: «... Коли вона увійшла в аудиторію і швидко та байдуже поглянула на мене, я зрозумів, що нічого не буде. А коли сказала, щоб я «не брав дурного в голову», вирішив чекати. Чекати, скільки треба. Я знав, що це буде нелегко. Але інтуїтивно відчував: квапитися не можна» [3, 53]. Разом з тим слава, про яку мріяв Денис, «перетворилася на жменю багна», що полетіло йому в обличчя. Юнак добровільно перериває навчання задля вступу до армії, в якій побачив вихід із власної душевної кризи. Афганістан, що став для одних пеклом і цвинтарем, для Дениса виявився порятунком від божевільного кохання. Далі – поновлення в інституті за вимогою батьків, робота «за розподілом» у якомусь провінційному місті, грошова кар'єра у галузі рекламних роликів. І весь цей час – думки про Єлизавету: «Я уявляв, що незабаром зможу піднятися так високо, що в мене вистачить сил, засобів і потрібних знайомств для того, щоби нарешті зробити щось вартісне. І я знав, що саме: зніму фільм, який буде називатися «Божевілля»... А точніше – відновлю його. Маячня! Усе – не так! (...) Я знайду Єлизавету Тенецьку й запропоную їй зняти цей фільм. Це буде ділова зустріч із діловою пропозицією» [3, 71].

Не вдаючись до суспільно-політичних відступів, Ірен Роздобудько перегортає сторінки життя своїх персонажів на 1996 рік. Тут – столичне

життя Дениса, його захищена дисертація, основна (рекламна) й додаткова робота лектором на сценарному відділенні кінофакультету. Єлизавета (вже-не-Тенецька) постає солідною дамою, яка дочекалася із тюрми свого коханого дисидента, а нині відомого політика, батька своєї (колись позашлюбної) доньки Ліки. «Часи змінилися, й вона – на коні! А моє чекання було марним, смішним, безнадійним...» [3, 77-78]. Нині успішний бізнесмен Денис Володимирович Северин наскрізь поглинутий фразою із вуст другорядного героя пушкінської казки «Руслан і Людмила», вже старого відьмака Фіна, який у гонитві за коханням Наїни чує одне й те саме: «Я не люблю тебе». «Герой, я не люблю тебе», «Багач, я не люблю тебе», «Розумнику, я не люблю тебе»... Його найбільший страх, колись сформульований російським класиком і дуже вдало використаний українською авторкою, стає реальністю нового літературного персонажа.

Відчувається елементи лавсторі чи, можливо, жіночого роману, без яких по суті, навряд чи, вдасться створити твір будь-якого жанру. Випадкова зустріч із Лізою, що не впізнала його, і захоплення відвертою та безпосередньою її напарницею із дивними світлими, майже прозорими сіривато-зеленими очима, поіменованою Денисом «Царівною-жабкою». Саме ця незвична дівчина видалася чоловікові «єдиною ниткою, котра може привести до клубка» несправджених сподівань. Дивність і непередбачуваність, приваблива природність Ліки (просто – Ліки. «І ніяк інакше!») для Дениса стали спробою розпочати нове життя – одруженого розважливого чоловіка. Але тоді б Ірен Роздобудько усупереч своїм літературним виявам стала авторкою по-справжньому буденної лавсторі. Отож, майбутній чоловік Денис приходить знайомитися із своєю майбутньої тещею... Єлизаветою вже-не-Тенецькою. Для нього «Це був... жах, мара, вишкір долі, удар обухом, чортівня, абсурд, маразм, лажа, кінець усьому, смерть ...» [3, 98]. Його величність Випадок усе змінив ув одну мить. Щойно розгорнуті мрії про щасливе сімейне життя згорнулися

й почалося божевілля із поодинокими виявами фетишизму, коли гостюючи у родичів Ліки «роздивлявся шампуні та креми, крутив у руках її зубну щітку і занурював обличчя в її рушник і ледь стримував себе, аби не порпатися в ящику для білизни» [3, 114—115].

Денис зрозумів свою абсолютну непристосованість до сімейного життя. Так, він «не міг приходити додому вчасно, не вмів планувати «вікенди» й купувати потрібні речі, не збирався відмовлятися від старих звичок і терпіти не міг звітувати про свої пересування містом» [3, 111—112]. Але Ліка не протестувала проти таких його проявів свободи, жодного разу навіть не дорікнувши своєму чоловікові. Буденність з часом виявилася сильнішою за почуття давні й теперішні. Річка життя текла б розважливо й неквапливо, якби не... шафа. Як в улюбленого Лікою Чехова: «Вельмишановна шафо...». Шафа «з різьбленими візерунками та всілякими шишечками» могла б стати першою сходинкою вгору в сімейному житті Ліки й Дениса, але виставлена в якості експериментальної моделі, так і залишилася не купленою. Але на досить короткий термін. А далі – стрімке падіння вниз. Денис відправляє Ліку на щорічне бієнале в мальовничому куточку Карпат, куди її запрошено із покинутого нею інституту, і влаштовує «з'ясувальну» зустріч із Єлизаветою, будучи упевненим у відсутності дружини. Зрозуміло, що Ліза взаємністю не відповіла і пообіцяла забрати доньку. Потинявшись містом, Денис повернувся додому в нестямі й лише посеред ночі прокинувся від погляду якогось чудовиська – тієї самої «вельмишановної» шафи, що стала для нього саркофагом. Звідки?.. Денис шукатиме відповідь не це запитання близько восьми років: у Москві на передачі «Шукаю тебе», в альбомі зі світлинами туристів-дайверів у Чорногорії, можливо, в обличчях випадкових перехожих. Тільки втрата змушує людину усвідомити унікальність тієї чи іншої знахідки. Очевидність такого висновку підтверджує наступними подіями авторка роману. Денис

намагається знайти пояснення раптового зникненню Ліки у тій-таки шафі, куди через два роки закинув усі її фарби й малюнки. Звідси викотився гудзик від куртки Ліки із зображенням янгола: *«Цей янгол тебе обожнює...»*. Звичайну джинсову куртку талановита Ліка перетворила на шедевр, пришивши гудзики із мініатюрними зображеннями янголів. Улюблені Денисові гудзики, що їх полюбляв застібати, проводжаючи Ліку. Варто віддати належне авторці, яка робить виразний акцент на застібуванні, а не брутальному роздяганні. У романі цю буденну процедуру перетворено на справжній ритуал: *«Цей янгол тебе обожнює, цей – захистить, цей – убереже, а цей – трохи сердиться... – промовляла вона, поки я возився і застібками»* [3, 121]. Тепер Денис про це тільки згадуватиме, бо все ж таки відшукавши Ліку, що стала американкою Енжі (янгол чи американізоване колись неулюблене ім'я Анжеліка?) Маклейн, може тепер доторкнутися до неї через безмежні простори Інтернету. І залишається тільки очікувати жовтого конвертика в електронній поштовій скриньці. А там... *«Я померла 25 вересня 1997 року...»*. Й електронна сповідь-пояснення Ліки, яка вкладається по суті у декілька рядків: вона не поїхала до Карпат; здала квиток і маючи гроші, таки замовила ту шафу-саркофаг; заховалася у ній і з нетерпінням очікувала повернення з роботи свого коханого чоловіка. Сюрприз не вдався. *«Далі? Я померла... Я повернулася на вокзал, купила новий квиток і сіла в потяг...»* [3, 161]. Не пристосована до життя дівчина доволі тривалий час поневірялася (інше слово не буде таким вдалим), допоки її на Коктебельській набережній не врятував Джошуа Маклейн, поринувши в глибокі очі дівчини, що нібито зійшла з ікони. Саме цей незнайомий Денисові американець опікується Лікою, доля якої тепер – постійні психотерапевтичні сеанси. Те, що Денис відкинув і потім шкодував, Джошуа перетворив на сенс свого життя в цьому шаленому світі.

Створивши роман «Гудзик», авторка увела підзаголовок – психологічна драма. Саме підзаголовок, а не уточнення жанру, адже за всіма критеріями виписано роман, а не п'єсу про певні страждання в особистому житті. Слід звернути увагу і на прийом обрамлення, настільки вдало використаний, що від сторінки до сторінки чекаєш розв'язку інтриги: «Я померла 25 вересня 1997 року...» – психологічна драма із футуристичним чи фантастичним присмаком? Насправді, пропонований Ірен Роздобудько твір – історія із філософською лінією, така собі «філософія життя» забезпеченого чоловіка, який втратив безцінний скарб, ідучи в майбутнє із повернутою назад головою, чи то пак серцем, до нерозділеного у юнацтві кохання, а, можливо, пристрасного захоплення, що так і залишилося нереалізованим. Не випадково виникає асоціація із «філософією життя» Фрідріха Ніцше, адже Денис цитує саме цього філософа у своєму щоденнику, погоджуючись чи не погоджуючись й услід за ним намагається запропонувати власні філософські постулати. Слід зупинитися й на філософії Ліки, проголошеній нею у чотирьох монологіях: «Свобода – можливість бути собою, скрізь і завжди. І коли в тебе вірять, незалежно від прибутків, статусу та одягу. Усього зовнішнього. Свобода – брати на себе якомога більше – в десятки разів більше, ніж можеш витримати. Будеш задихатися, гнутися, але в певну мить відчуєш – вантажу немає: його «взято», ти вільний – в слові, в побуті, в коханні... Ти навчився розуміти більше, ніж інші» (із третього монологу). В останньому, четвертому, монологі, у міркуваннях Ліки порушено взагалі чи не глобальну проблему – проблему віри. Ось як міркує із цього питання не за роками молода дівчина: «Тільки людина здатна брехати. У природі брехні не існує. Хіба брешуть дерева, птахи, вода? Завжди відчуваю брехню, як звір – усією шкірою, усім, що є всередині мене, – від шлунка до душі. Можна жити бідно, безтямно, дурнувато, легковажно, важко, але при цьому жити чесно – необхідно! Інакше – морок, ніч, смерть...

Найстрашніше – втратити віру. Її гублять раз – і назавжди.. А потім шукають. І знаходять виправдання собі. Роблять вигляд, що усе гаразд, і посміхаються. Але голка в серці залишається. З нею можна якось жити. Але хіба це життя?» [3, 109-110]. Наче якесь передбачення. Адже саме так і сталося – Ліка втратила свою віру, а Денис усе життя шукав собі виправдання.

«А можливо, цей роман про... дещо з життя янголів, що випадково потрапили на нашу землю?..». Цілком підтримуємо припущення, вміщене в анотації. Щось саме від янголів є у Ліки, адже саме янголи повсякчас намагаються скоригувати наші життя. Питання віри в янголів – окрема справа. Приємно й водночас прикро, що авторка створює рідного українського янгола, бо врешті життєві реалії виштовхують Ліку-Анжеліку-Енжі-янгола далеко за океан – у Сполучені Штати Америки. Зауважимо, що нині є популярною янгольська тематика, зокрема французький письменник Бернар Вербер створює цілу «Імперію янголів», а герой Пауло Коельо в автобіографічному романі «Валькірії» шукає зустрічі із своїм янголом. Український янгол створений пані Роздобудько є настільки чистим, що виявляється абсолютно не пристосованим до земного життя, до підлості, брехні й по суті зради. Думається, такими є складові сьогодення: меркантильність та егоїзм є руйнівною силою (навіть для янголів). І, напевно, не кожен в Україні, як це не прикро, здатен зрозуміти, що зустрів-таки свого янгола. Цьому підтвердження знаходимо у словах американця Джошуа Маклейна, який просто врятував Ліку-Анжеліку від... на жаль, він встиг її врятувати лише від фізичного руйнування, бо її ніжну, вразливу й таку природну душу вже було остаточно знищено: «... слова для Енжі важили так само мало, як і гроші. Вона довіряла відчуттям. Вона усміхнулася до мене. У цей момент мені здалося, що скупався під сонячним душем. Я запропонував їй поужити разом. Збоку це, мабуть, виглядало досить брутално... Але Енжі була

далека від реальності. До неї простягали руку зі шматком хліба – вона не могла її відштовхнути. Усе просто... (...) Тоді я ще мало знав про неї, але зрозумів, що її необхідно вивезти звідси. Вивезти, як вивозять старовинні ікони або антикваріат» [3, 217—218].

Гудзик, як заявлено в анотації, може стати певною точкою відліку в житті кожного, адже найменшу деталь найлегше загубити, а потім шукати усе життя. Такою є головна ідея твору. Пориноючи у колізії сюжету, на думку спадає пропозиція іншої назви роману – деталі, яка кардинально змінює життя новоспеченого студента кінофакультету Дениса – це «Вогник». Спалахуючи періодично у цигарці Єлизавети Тенецької, режисера скандальної як для радянської епохи (а значить забороненої і вилученої з обігу) кінострічки «Божевілля», вогник приваблює Дениса на лавці туристичної бази у далекому 1977-му році й по суті руйнує його. Блукаючий вогник заманює його у верхів'я Карпат, де відбувається злам його життя, а через понад 20 років тут же, у хатині Ганни Тарасівни, мешканки загубленого гірського села, почнеться нова сторінка в історії Ліки, точніше – вже Анжеліки. До речі, не можна відкидати згаданий у вищенаведеній рецензії В. Градиського «ефект гудзика». Ідеться про ожинове вино. Цей чарівницький напій придбав у якоїсь тітоньки Денис у 1977-му, намагаючись звабити Лізу. Цей магічний напій, «чорний та густий, як мед... або кров», приготовлений Яківною, подругою Ганни Тарасівни, по суті повертає до життя Ліку, насамперед поновлюючи здатність спілкуватися із людьми: «Що це було за вино! (...) Я ніби побачила себе із середини, відчула кожную клітину (...) Я намагалася стримуватися, але за мить хвиля вже палахкотіла в горлі, потім зашуміла в голові, шукаючи вихід. Я не знала, що робити, й обхопила голову руками. Голова гула й розколювалась доти, доки гарячий потік сліз не прорвався назовні. Я плакала й сміялася водночас. З кожною хвилиною мені ставало легше, ніби вивертала з себе змій, ящірок, чорну мишву та слизьких

пацюків. Ось яке було враження...» [3, 190—191]. Отож топос Карпат, здавна наділений таємничо-міфологічною силою, виписаний авторкою до найменших дрібниць (що так драгують Diakovycha), стає доленосним і сьогодні. Інші ж географічні об'єкти – Київ; якесь провінційне українське містечко; Москва; мальовниче містечко Підгориця (Центіньє), серце Монтенегро (як називає Денис Чорногорію); США є лише обов'язковим тлом, без якого не мислиться жоден художній твір, без якого у пропонованому романі неможливо було б завершити розпочату 1977-го року історію кохання, що для одного стало холодом і мороком, а для іншої – божевіллям. Така широка географія й часова тяглість лише увиразнюють ті пошуки щастя, яке врешті згубилося в одну мить на рідній території. Географічні широти, по яких прокотився відірваний гудзик, переконують читача у тому, що любов, вірність, зрада, віра у щось краще, свобода й брехня усюди однакові. З ними щоразу зіштовхуються лише різні люди.

Отже, відповідно до вказаної вище популярності літературної теми янголів та з огляду на присутні міфологічні мотиви можливим видається подальше компаративне дослідження роману «Гудзик».

ЛІТЕРАТУРА

1. Градиський В. На «Гудзик» Ірен Роздобудько [Електронний ресурс] / Володимир Градиський // Вірші, проза, аналітика, огляди. — Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=28906>
2. Роздобудько І. Гудзик : колекція рецензій [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.livelib.ru/book/1000320898>
3. Роздобудько І. Гудзик [роман] / Ірен Роздобудько. — Х. : Фоліо, 2007. — 222 с.

ЛУКЪЯНЕНКО Д. В.

РОМАН «ПУГОВИЦА» ИРЕН РОЗДОБУДЬКО:

ПОПЫТКА ФИЛОСОФСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАКТОВКИ ЖИЗНЕННОЙ ДРАМЫ

В статье предложен анализ романа «Пуговица» И. Роздобудько в психологическом аспекте. Обоснована философская трактовка актуальных сегодня вопросов свободы и веры.

Ключові слова: психологическая драма, женский роман, лавстори, «философия жизни», обрамление.

LUKYANENKO D.

NOVEL «BUTTON» BY IREN ROZDOBUDKO: ATTEMPT TO PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL VITAL DRAMA INTERPRETATION

In the article the analysis of the novel «Button» by I. Rozdobudko in psychological aspect is proposed. The philosophical interpretation of actual problems of freedom and faith is founded.

Key words: psychological drama, womanish novel, love story, philosophy of life, framing.

Стаття надійшла до редколегії 16.09.2013 р.

